

نگاهی بر ساختار و کارکرد مجلس شورای ملی

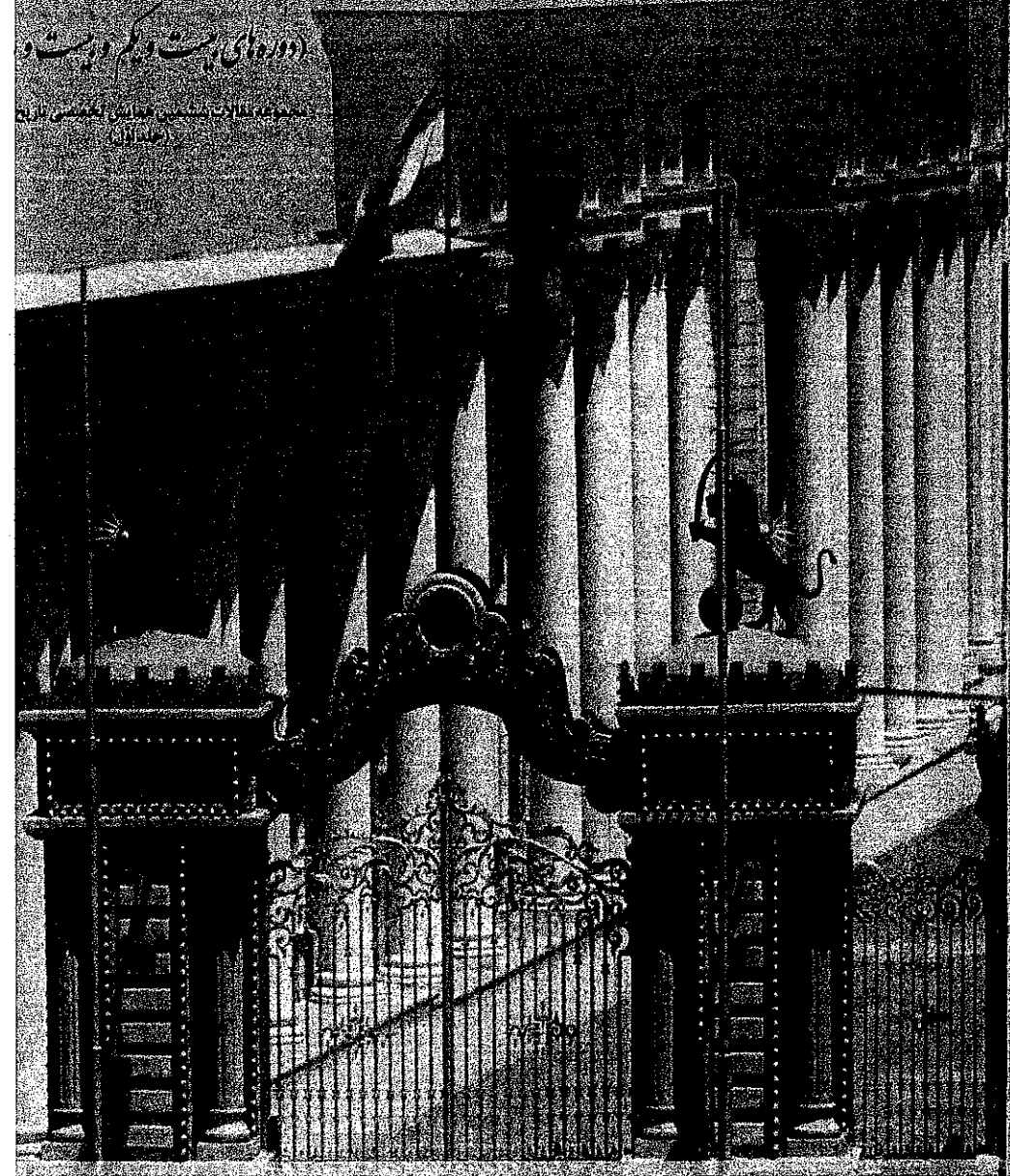

۲۵۵

نگاهی بر ساختار و کارکرد مجلس شورای ملی

(دوره های نخست تا پنجم ۱۳۰۳ تا ۱۳۳۲)

انتشارات مجلس شورای ملی

(دوره های نخست تا پنجم ۱۳۰۳ تا ۱۳۳۲)
مجلس شورای ملی
(مجله علمی)

کنگره «آزاد زنان و آزاد مردان»

و مجلس بیست و یکم

علی باخدار دلگشا

دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد

عباس سرافرازی

دانشیار گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی نقش کنگره «آزاد زنان و آزاد مردان» برای ورود زنان به مجلس شورای ملی در قالب نمایندگی ملت در مجلس بیست و یکم است. محرومیت مشارکت سیاسی زنان در دوره مشروطه باعث گردید مسئله مشارکت در امور سیاسی، به یکی از مطالبات اجتماعی زنان ایرانی بدل گردد؛ مسئله‌ای که پس از ۵۶ سال، در دوره پهلوی دوم به نتیجه رسید. سؤال این پژوهش، این است که آیا می‌توان رفع محرومیت زنان در امور سیاسی را به عنوان یکی از «مطالبات اجتماعی زنان» مطرح نمود؟ دیگر آنکه برگزاری کنگره «آزاد زنان و آزاد مردان» چه نقشی در تحقق این امر داشته است؟ فرض این پژوهش بر این است که پیشینه محرومیت زنان نقشی در تحقق یافتن حضور زنان در عرصه سیاسی نداشته و حق رأی زنان اساساً مطالبه اجتماعی زنان و رژیم نبوده است. این پژوهش به روش اسنادی و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا و تأکید بر اسناد آرشیوی مجلس شورای اسلامی گردآوری شده است. این پژوهش، تصمیمات زنان حاضر در مجلس بیست و یکم و مصوبات آنان در رابطه با مطالبات زنان و حقوق خانواده را مورد تحلیل قرار داده و به نتیجه رسیدن برخی مطالبات اجتماعی مانند اصلاح قانون خانواده را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: زنان ایرانی، مطالبات اجتماعی، کنگره «آزاد زنان و آزاد مردان»، مجلس، انتخابات بیست و یکم.

با شکل‌گیری انقلاب مشروطه و ایجاد نظام پارلمانی برای نخستین بار در الگوی سیاسی جامعه ایران، زنان، با وجود حضور اجتماعی در پیروزی انقلاب، از مشارکت در امور سیاسی و حق رأی محروم گردیدند. اقدامات برخی نمایندگان مجلس مانند وکیل‌الرعیای همدانی و برخی انجمن‌های زنان مانند انجمن غیبی نسوان باعث گردید که این امر در مجالس دوم، چهارم و پنجم نیز مورد بحث قرار گیرد. در مجلس هفدهم نیز به دلیل تغییر در قانون انتخابات توسط محمد مصدق، این مسئله مجدداً مورد بحث قرار گرفت. در نهایت در زمان اجرای لوایح انجمن‌های ایالتی و ولایتی به فرمان محمدرضا پهلوی، به زنان اجازه حق رأی و انتخاب شدن برای نمایندگی مجلس شورای ملی نیز داده شد. در این بین قبل از برپایی مجلس بیست و یکم در مهرماه ۱۳۴۲، در دوران نخست‌وزیری اسدالله علم، گنگره‌ای شکل گرفت تا بر آن اساس اکثر نمایندگان مجلس پیش‌رو، از میان نمایندگان مورد قبول آن کنگره انتخاب گردند. این کنگره، «آزادزنان و آزادمردان» نام داشت. احمد نفیسی^۱، شهردار تهران، در مقام دبیر کنگره «آزادزنان و آزادمردان» قرار گرفت تا زمینه را برای انتخاب شدن نمایندگانی که طرفدار حسنعلی منصور که علاقه‌مند به نخست‌وزیری بودند، فراهم آورد. این کنگره اسامی متعددی را به عنوان لیست واحد پخش نمود که در میان نامزدهای آنان، از طبقات دانشگاهی، پزشکان و گروه‌های متفاوت مانند زنان نیز انتخاب شده بودند. بر اساس اهداف این کنگره، اکثر نمایندگان مجلس بیست و یکم از میان این گروه انتخاب شدند که در این بین نام شش زن به عنوان نماینده مجلس شورای ملی برای نخستین بار نیز دیده می‌شود. این نمایندگان پس از مدتی هسته مرکزی حزب ایران نوین به ریاست حسنعلی منصور را تشکیل دادند. نکته اساسی در انتخابات مجلس بیست و یکم، تشکیل کنگره‌ای بود که عنوان «آزادزنان» را در خود جای داده و توانسته بود برای اولین بار از مجموع ۱۲۹ نفر نماینده مجلس شورای ملی، ۶ زن را نیز وارد مجلس سازد. در این میان، سؤال اساسی این پژوهش، این است که هدف اصلی از تشکیل کنگره آزادزنان و آزادمردان چه چیزی بوده است؟ بر اساس نتایج به دست آمده می‌توان این مطلب را عنوان نمود که پرداختن به مسئله حق رأی زنان، نگرشی نمایشی توسط رژیم بوده تا خود را پیرو اندیشه دموکراسی‌خواهی نشان دهد. در رابطه با روش پژوهش نیز باید اشاره داشت که این مقاله به روش اسنادی با تأکید بر تکنیک تحلیل محتوا گردآوری شده و اصلی‌ترین منبع مورد استفاده در بررسی‌های خود را مشروح مذاکرات مجلس در دوره بیست و یکم و نطق‌های زنان در آن مجلس قرار داده است. در رابطه با مسئله تحلیل محتوا و اهمیت آن در این تحقیق باید اشاره داشت: تحلیل محتوا به معنای فنی است که به وسیله آن مشخصات خاص پیام به طور روشمند و دقیق جهت

۱. همسر او با نام نرزه نفیسی، یکی از زنان منتخب وابسته به این کنگره به عنوان نماینده مجلس بود.

استنباط علمی و ارائه تحلیل‌های صحیح‌تر شناسایی می‌شود تا بتواند بر اساس داده‌ها و منابع اولیه تاریخی نتیجه‌گیری واقع‌بینانه‌تری را ارائه دهد. تاکنون پژوهشی که به تحلیل و دلایل ایجاد کنگره «آزادزنان و آزادمردان» پرداخته باشد، انجام نشده و تنها برخی مقالات به مسئله حق رأی زنان پرداخته‌اند که در این بین مقاله «جدال موافقان و مخالفان حق رأی» از ساره عسگری و سیاوش شوهانی (شماره ۸ از دوره دوم سال ۱۳۸۹ نشریه پیام بهارستان) می‌توان نام برد. در این مقاله به پیشینه مسئله حق رأی زنان از دوره اول مجلس تا سال ۱۳۴۱ پرداخته شده و برخی اسناد مربوط به دوران مصدق در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است.

زنان و مسئله حق رأی قبل از مجلس بیست و یکم

هم‌زمان با آغاز خیزش اجتماعی مشروطه، زنان نیز که برای خود سهمی در آن حرکت قائل بودند، به طرح مطالبات اجتماعی خود پرداختند. برخی از انجمن‌های زنان، مانند انجمن غیبی نسوان نیز درصدد بر آمدند که به طرح مباحثی چون مسئله حق رأی زنان بپردازند. این امر در دوره مجلس دوم و سال‌های ۱۳۲۷ ه.ق. / ۱۲۸۸ ه.ش. نیز شدت یافت. در این دوره برای نخستین بار بحث‌های جدی در قالب جدال بر سر مسئله حق رأی زنان میان نمایندگان مجلس شورای ملی درگرفت. از جمله موافقان مسئله حق رأی زنان، وکیل‌الرعیای نماینده مردم همدان بود؛ وی در مجلس دوم اشاره داشت:

با کدام دلائل منطقی می‌توانیم آن‌ها را (زنان را) از حق رأی محروم بکنیم [...] در این‌جا چه دلیلی داریم که آن‌ها را محروم بکنیم^۱
مدرس نیز در پاسخ به این امر اشاره داشت:

امروز بدین به لزه آمد. اشکال بر کمیسیون اینکه اولاً نباید اسم نسوان را در منتخبین برد که از کسانی که حق انتخاب ندارند، نسوان هستند [...] گذشته از اینکه درحقیقت نسوان در مذهب اسلام ما در تحت قیومیت‌اند؛ «الرجال قوامون علی النساء» در تحت قیومیت رجال هستند. مذهب رسمی ما اسلام است. آن‌ها در تحت قیومیت‌اند؛ ابدأ حق انتخاب نخواهند داشت.^۲

روزنامه «زبان زنان» به سردبیری صدیقه دولت‌آبادی نیز به درج مقاله‌ای با عنوان «انتخابات» پرداخته و به انتقاد از محرومیت زنان از حق رأی اشاره می‌کند. به مردان نیز نصیحت می‌کند تا برای زنان هم حق رأی قائل شوند.^۳

۱. مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره دوم، جلسه ۲۸۰.

۲. همانجا.

۳. زبان زنان، سال اول، ش: ۲۳ (۱۲ شعبان ۱۳۳۸ ه.ق.).

سال ۱۳۴۳ بود؛ مبنی بر اینکه «مگر مردها در این مملکت آزادند که زن‌ها داشته باشند؟ مگر آزادزن و آزادمرد با لفظ درست می‌شود»^۱.

در نتیجه، مسئله حق رأی زنان که از زمان نخستین انتخابات سیاسی در ایران در سال ۱۲۸۵ شمسی آغاز شده بود تا سال ۱۳۴۱ بدون نتیجه ادامه یافت. در این سال با آغاز زمزمه‌های انقلاب سفید شاه و ملت، مسئله حق انتخاب شدن و انتخاب کردن در مسائل سیاسی نیز به زنان داده شد که نتیجه آن حضور شش زن برای نخستین بار در جایگاه نمایندگی مجلس شورای ملی بود. امری که تشکیل کنگره «آزادزنان و آزادمردان» و تشکیل حزب ایران نوین پس از آن، نقشی اساسی در ایجاد و تثبیت آن داشت.

کنگره «آزادزنان و آزادمردان» زمینه‌ساز نمایشی ورود زنان به مجلس

شکل‌گیری احزاب در هر حکومتی، درحقیقت ابزاری برای تحکیم اقتدار آن حکومت است و زمینه‌های مشارکت گروه‌های دیگر اجتماعی را در صحنه سیاست و اداره کشور فراهم می‌آورد. این امر در درون حکومت‌های استبدادی و فردی نیز وجود دارد و این نوع از حکومت‌ها برای مشروعیت بخشیدن به قدرت خود، سعی در ایجاد حزب می‌کنند.^۲

در سال ۱۳۴۱ کانون مترقی به ریاست حسنعلی منصور برپا گردید. هم‌چنین در شهریور ماه سال ۱۳۴۲ با همکاری نخست‌وزیر وقت، اسدالله علم «کنگره آزادزنان و آزادمردان» با حضور تمامی اعضای کابینه و حضور دو هزار نفر تشکیل شد. در این بین حسنعلی منصور رئیس کانون مترقی و وزیر پیشین که علاقه داشت، نخست‌وزیر بشود، از احمد نفیسی (شهردار تهران) خواست که اگر خودش نامزد نخست‌وزیری نیست، به او برای رسیدن به این مقام کمک کند. احمد نفیسی شاید برای کمک به حسنعلی منصور بود که در تاریخ ۵ شهریور ۱۳۴۲ دبیر کلی کنگره «تبهت آزادزنان و آزادمردان» را قبول کرد.^۳ این کنگره که با شرکت دو هزار نفر از سراسر کشور تشکیل شد، قرار بود نامزدهای وکالت دوره ۲۱ مجلس شورای ملی و دوره چهارم مجلس سنا را انتخاب کند.^۴ طبق اعلام کنگره «آزادزنان و آزادمردان»، نمایندگان دوره بیست و یکم مجلس باید از طبقات کشاورز، کارگر و فرهنگی انتخاب می‌شدند. انتظار می‌رفت در این دوره کسانی به مجلس راه یابند که بیشتر در

در مذاکرات مجلس چهارم نیز جدال بر سر حق رأی زنان ادامه داشت. محمد هاشم میرزا افسر نماینده مشهد در انتقاد به محرومیت سیاسی زنان اشاره داشت:

انتخابات‌کنندگان محدود هستند. در این قانون انتخابات یک جماعت و دسته‌هایی را از حق رأی دادن محروم کرده‌اند.^۱

در مخالفت با این گفتار در جلسه ۹۳ از مجلس چهارم، ابوالحسن حائری‌زاده نیز اظهار داشت: چرا نسوان از حق انتخاب محروم باشند؛ برای این است که آن‌ها مطیع امر شوهر خود هستند و ممکن است در تحت نفوذ آن‌ها سوء استفاده نمایند؛ به این جهت به آن‌ها این حق داده نشد.^۲ در مجلس پنجم نیز، یاسائی نماینده سمنان و دامغان معتقد بود زنان حق انتخاب شدن به عنوان نماینده را نباید داشته باشند اما حق رأی دادن، از حقوق آنان است. او اشاره داشت: به عقیده بنده، موجبات شرعی ندارد. بلی، نمی‌تواند وکیل شود ولی حق انتخاب کردن دارد.^۳

در مجلس هفدهم نیز این بحث مجدداً شدت یافت. در پی ایجاد تغییرات در قانون انتخابات توسط محمد مصدق بود که جدال‌ها بر سر نگرش حق رأی زنان بالا گرفت.

جلالی از نمایندگان مخالف با حق رأی زنان در اثبات تفکر خود اشاره داشت:

فرمان مشروطیت که مبنای مشروطیت ما و قانون اساسی است صراحتاً بیان می‌نماید که منتخبین باید از طبقه مردان باشند... [از نظر اصول حکومت کشور ایران در مسائل مذهبی باید منتظر فرامین مراجع تقلید صاحب‌نظر بود چنانچه در این زمینه فتاوی داده‌اند و به‌زودی در دسترس عمومی قرار خواهد گرفت].^۴

در این زمان نیز برخی از زنان مانند صدیقه دولت‌آبادی، در نامه‌نگاری‌های خود به محمد مصدق، در تلاش بودند تا مسئله حق را به نتیجه برسانند. در تصویر شماره ۱، نامه دولت‌آبادی مبنی بر اجازه حق رأی به زنان قابل مشاهده است.^۵

مسئله حق رأی زنان برای دیگر بار در سال ۱۳۴۱ هم‌زمان با مسئله انجمن‌های ایالتی و ولایتی مطرح گردید و برای نخستین بار در عرصه مشارکت‌های سیاسی به زنان حق انتخاب کردن و انتخاب شدن داده شد؛ امری که در واقع، قالبی کاملاً نمایشی داشته و در راستای جلب نظر آمریکا بوده است. این امر با مخالفت‌هایی نیز مواجه شد که نمونه آن سخنان آیت‌الله خمینی در اردیبهشت ماه

۱. مشروح مذاکرات مجلس ملی، دوره چهارم؛ جلسه ۹۱.

۲. همان؛ جلسه ۹۳.

۳. همان؛ دوره پنجم؛ جلسه ۱۱۱.

۴. همان؛ دوره هفدهم؛ جلسه ۵۵.

۵. انستیتوی بین‌المللی تاریخ اجتماعی آمستردام در هلند، (شماره بازیابی: 1017A14)، به نقل از سایت دنیای زنان در عصر قاجار.

۱. خلجی، عباس، اصلاحات آمریکایی و قیام پانزده خرداد (تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱)، صص ۱۲۱-۱۱۹.

۲. حسینی، حسین، حزب و توسعه سیاسی (تهران: آمن، ۱۳۷۸)، ص ۷.

۳. طلوعی، محمود، رجال عصر پهلوی (تهران: البرز، ۱۳۷۳)، ص ۴۷۲.

۴. مروارید، یونس، ادوار مجالس قانون‌گذاری در دوران مشروطیت، ج ۳ (تهران: نشر اوحدی، ۱۳۷۷)، ص ۷۵۹.

رقابت‌های انتخاباتی شرکت نکرده بودند و به عبارتی، ترکیب نمایندگان تغییر کند؛ امری که علاوه بر تحقق، شاهد تغییری بنیادی در قالب حضور زنان در مجلس شورای ملی و ریاست یک زن در یکی از شعب مجلس شورای ملی بود. اکثریت نامزدهای انتخاب شده در کنگره، افراد مورد نظر حکومت بودند. این افراد پس از مدتی، هسته مرکزی «حزب ایران نوین» را به رهبری «منصور» تشکیل دادند.^۱

در مجلس بیست و یکم نیز فراکسیونی با نام فراکسیون مترقی شکل گرفت که از میان زنان حاضر در مجلس، فرخ‌رو پارسا، مهرانگیز دولتشاهی، هاجر تربیت، جهانبانی و ابتهاج سمعی از اعضای آن بودند. یکی از اصلی‌ترین نکات مشترک میان انگیزه ایجاد کنگره «آزاد زنان و آزادمردان» با تشکیل حزب ایران نوین توسط منصور، مسئله حضور سیاسی زنان بود. همان‌طور که از نام آن کنگره پیداست، آزادی زنان و تلاش برای مشارکت سیاسی آنان که در راستای اهداف انقلاب سفید شاه و ملت بود، از اصلی‌ترین هدف‌های آن کنگره در کنار انتخاب نمایندگان نزدیک به آنان و گرفتن کرسی‌های مجلس بیست و یکم بود. منصور نیز در حزب نوپای خود در تلاش بود تا به ظهور اجتماعی و سیاسی زنان در عرصه تثبیت حزب خود استفاده نماید. وجود زنانی چون دولتشاهی، پارسا، ابتهاج و تربیت که همگی نمایندگان مجلس بیست و یکم بودند، دلیلی بر آن ادعاست. مهرانگیز دولتشاهی که از حاضران در کنگره «آزاد زنان و آزادمردان» و از طرفداران منصور بود، نخستین زنی است که در پشت تریبون مجلس قرار گرفت. او در نطق خود در رابطه با حضور سیاسی زنان و اجازه حق رأی به آنان اشاره داشت:

در تمام دوران مشروطیت، نیمی از ملت ایران از شرکت در حقوق سیاسی و اجتماعی مملکت خود محروم بوده‌اند. در واقع در مجلس بیست و یکم برای اولین دفعه، مشروطیت ایران کامل شده [صحیح است]؛ یعنی نیم دیگر ملت ایران حق شرکت در سرنوشت خود را پیدا کرده‌اند.^۲

یکی از نکات مهم در رابطه با کنگره «آزاد زنان و آزادمردان»، نام این کنگره است. در نطق‌های زنان در مجلس شورای ملی، این کنگره و نام آن در قالبی تبلیغاتی و نمایی به سمبلی از آزادی زنان و بلوغ سیاسی جامعه ایران بدل می‌گردد. هاجر تربیت در روز ۱۷ دی ماه ۱۳۴۲ در جلسه بیست و ششم مجلس در نطق خود نیز به ذکر این مطلب پرداخته است که بخشی از آن در متن ذیل قابل مشاهده است:

۱. آبادیان، حسین، دو دهه واپسین حکومت پهلوی (تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۷)؛ ص ۲۸۲.

۲. بهزادی، علی، شبه خاطرات، ج ۳ (تهران: زمین، ۱۳۷۷)؛ ص ۶۴۴.

۳. مشروح مذاکرات مجلس، دوره بیست و یکم؛ جلسه ۲.

روز تاریخی ۶ بهمن ماه سال گذشته رسید. آن وقت لوائح اصلاحی شش‌گانه اعلی حضرت محمدرضا شاه پهلوی که به تصویب ملت ایران هم رسید، یکباره نه تنها زنان ایران بلکه عموم طبقات ملت ایران اعم از کارگران و کشاورزان و دهقانان از قید بندگی و محرومیت نجات یافته و به آزاد زنان و آزادمردان مبدل شدند ولی باور بفرمایید باز هم تصور نمی‌کردیم که به این زودی بتوانیم به تمام مزایای اجتماعی و حقوقی و شئون سیاسی خود نایل بشویم.^۱

جهانبانی نیز در نطق خود که در حمایت از حزب ایران نوین بود، در رابطه با گفتمان «آزاد زنان و آزادمردان» اشاره داشت:

اگر قبل از انقلاب ششم بهمن ماه، مردان کشور برای مبارزه و جانبازی حاضر بودند، امروز مرد و زن ایرانی آزاد زنان و آزادمردان دست به دست هم داده و هر وجه از خاک ایران را عزیزتر از جان و زندگی خود می‌دانیم [صحیح است، احسنت] و در حفظ آن کوشا هستیم.^۲

شاخص‌های مجلس بیست و یکم در رابطه با زنان

اصلی‌ترین شاخصه مجلس بیست و یکم، دو نکته در رابطه با زنان است:

۱. در انتخابات این مجلس است که برای نخستین بار به زنان اجازه حق رأی داده می‌شود؛
۲. برای نخستین بار ۶ زن به نمایندگی مجلس شورای ملی می‌رسند.

در بیانیه محمدرضا پهلوی در افتتاح مجلس بیست و یکم نیز به این موضوع اشاره شده است: ما آزادی نیمی از جمعیت ایران یعنی جامعه زنان اصیل و لایق ایران را نیز اعلام داشتیم و به این ترتیب، بر ننگی که یک نیمه از مردم کشور ما را از حقوق حق و سیر جوامع آزاد و متمدن جهان محروم نگاه داشته بود، قلم بطلان کشیدیم.^۳

از مجموع ۱۹۳ نماینده حاضر در مجلس بیست و یکم، ۴۷ تن از کاندیدها کارمند دولت، ده تن از کاندیدها استادان دانشگاه بودند، و به علاوه شش زن، ده روزنامه نگار، ده پزشک، هشت قاضی و شش بازرگان نیز در بین این فهرست به چشم می‌خورد.^۴

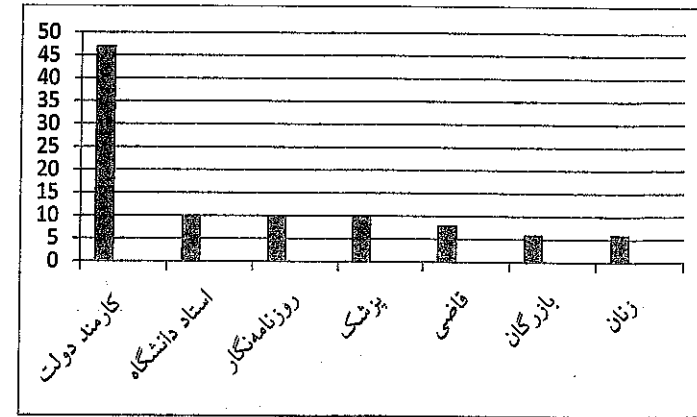
۱. مشروح مذاکرات مجلس؛ جلسه ۲۶.

۲. همانجا.

۳. همان؛ جلسه ۱.

۴. همانجا.

نمایندگان مجلس بیست و یکم به تفکیک پایگاه اجتماعی

هم‌چنین از اولین برنامه‌های این مجلس، تعیین تکلیف بیش از ششصد لایحه دوره فترت مجلس و باقی‌مانده از مجلس بیستم بود که در این مجلس به تصویب رسید. از جمله مهم‌ترین مصوبات مجلس بیست و یکم، تصویب لوایح شش‌گانه اصلاحات ارضی، ملی کردن جنگل‌ها، سهم‌شدن آکارگران در سود کارخانه‌جات، فروش سهام کارخانه‌جات دولتی، اصلاح قانون انتخابات و ایجاد سپاه دانش بود که در دوره فترت مجلس در فرآیند ششم بهمن به همه‌پرسی گذاشته شدند و در راستای اهداف انقلاب سفید شاه و ملت بود. این مصوبات با دستور شاه حالت اجرایی پیدا کرد و با شکل‌گیری مجلس بیست و یکم، لوایح مربوط به آن به دلیل تأکید شاه بر آن‌ها به تصویب نمایندگان مجلس رسید. در تکمیل این لوایح، سه اصل تشکیل سپاه بهداشت، تشکیل سپاه ترویج و آبادانی و لایحه شرکت بانوان، در انتخابات مطرح شد و به تصویب رسید. از لوایح مهم این مجلس، لایحه کاپیتولاسیون، حمایت از خانواده و تشکیل مجلس مؤسسان بود. در این مجلس برای نخستین بار ۶ زن به عنوان نماینده انتخاب شدند که هرکدام از آنان به عضویت یکی از شعبه‌های مجلس درآمدند. در این بین هاجر تربیت، تنها زنی بود که توانست ریاست یکی از شعب را به دست آورد و دیگر زنان، تنها عضوی عادی از شعبه‌های مجلس بودند. تربیت توانست ریاست شعبه پنجم را به دست آورد^۱ که حضور بیشتر زنان در این شعبه در انتخاب او نقش داشته است.

۱. همان؛ جلسه ۲.

عضویت زنان منتخب در شعب مجلس

نام نماینده	شعبه عضویت
فرخ‌رو پارسا	شعبه اول
نیره ابتهاج سمیعی	شعبه اول
مهرانگیز دولت‌شاهی	شعبه چهارم
هاجر تربیت	شعبه پنجم
نزهت نفیسی	شعبه پنجم
شوکت الملک جهانیانی	شعبه پنجم

نقش نمایندگان زن مجلس در مصوبات مربوط به زنان

مسائل و مطالبی که در رابطه با زنان و حقوق اجتماعی آنان، توسط نمایندگان زن حاضر در مجلس عنوان می‌گردید، شامل دو عرصه بود:

۱. مسئله مبارزه با بی‌سوادی زنان؛
۲. مسئله اصلاح قانون خانواده.

در مجموع ۳۸۱ جلسه برگزار شده در مجلس بیست و یکم، زنان ۸۵ نطق قبل و بعد از دستور را اجرا کرده‌اند.

جدول ذیل تعداد نطق‌های قبل و بعد از دستور هرکدام از شش نماینده زن را نشان می‌دهد:

نام نماینده	تعداد نطق‌های ارائه شده
شوکت‌الملک جهانیانی	۳۲ نطق
هاجر تربیت	۲۳ نطق
مهرانگیز دولت‌شاهی	۱۸ نطق
فرخ‌رو پارسا	۸ نطق
نیره ابتهاج سمیعی	۴ نطق
نزهت نفیسی	هیچ نطقی ندارد

مسئله مبارزه با بی‌سوادی زنان

مسئله مبارزه با بی‌سوادی زنان و ایجاد سپاه دانش را می‌توان در قالب دومین مسئله مهم از نظر زمانی و تاریخ طرح در نطق‌های زنان در مجلس بیست و یکم قرار داد. در این رابطه، هاجر تربیت نخستین نماینده زنی بود که در جلسه هفدهم مجلس در نطق قبل از دستور خود به طور خاص به این مسئله پرداخت^۱ و عنوان داشت از هر هزار زن، تنها دو نفر دارای سواد هستند.^۲ فرخ‌رو پارسا نیز در این زمینه اشاره داشت:

حتماً به این امر ایمان دارند که تا زنان و دختران خانواده‌ها تربیت و تعلیم نیابند، امید بهبود از خانواده و اجتماع نباید داشت.^۳
در همین رابطه نیز او مطرح نمود:

آمار سال ۴۱ قبل از اجرای سپاه دانش، لیست مردان باسواد را ۱۸ درصد و زنان را ۹/۵ درصد نشان می‌دهد.

هم‌چنین هاجر تربیت نیز در رابطه با نقش سپاه دانش و «کنگره زنان ایران» به ریاست اشرف پهلوی در مبارزه با بی‌سوادی زنان اشاره داشت:

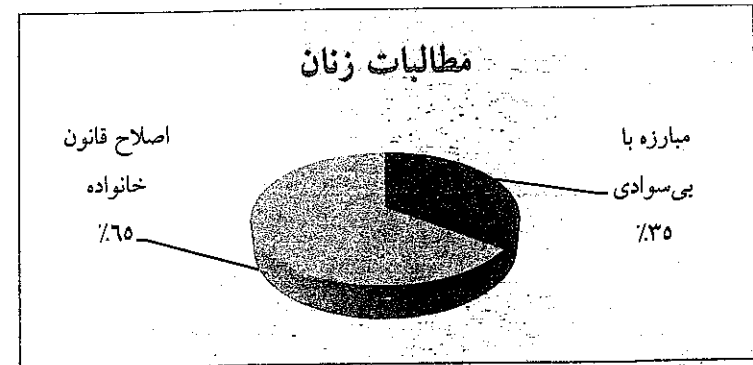
هم اکنون ۸۶۰ کلاس مبارزه با بی‌سوادی شورای عالی در تهران و شهرستان‌ها دایر است که ۲۱ هزار دختر و زن از سن هفت الی بیست سالگی در این کلاس‌ها شرکت می‌نمایند و در اغلب کلاس‌ها علاوه بر تعلیم خواندن و نوشتن قسمت‌های طبّی، خیاطی، گلدوزی و خانه‌داری و بچه‌داری و غیره نیز به این نوسادان تعلیم داده می‌شود.^۴

برخی نمایندگان دیگر نیز با ایجاد «کانون خدمات» در جنوب تهران برای زنان و دریافت عریضه‌ها و مطالبات اجتماعی زنان و مبارزه با بی‌سوادی ایشان^۵ در تلاش برای حل مشکلات بودند.

مسئله اصلاح قانون خانواده

در میان مذاکرات و نطق‌های مطرح شده توسط زنان در مجلس دوره بیست و یکم، مسئله اصلاح قانون خانواده را می‌توان مهم‌ترین اقدام زنان در راستای طرح مطالبات اجتماعی زنان و به نتیجه رساندن آن دانست. در این بین، شوکت‌الملک جهانیانی نخستین نماینده زنی بود که در

در رابطه با میزان پرداختن به دو مسئله مبارزه با بی‌سوادی زنان و مسئله قانون خانواده نیز می‌توان عنوان داشت، از مجموع ۸۵ نطق صورت پذیرفته توسط زنان، موضوع اصلی و محوریت ۶ نطق، مسئله مبارزه با بی‌سوادی زنان و موضوع ۱۱ نطق، مسئله اصلاح قانون خانواده بوده است.

مسئله حق رأی زنان

مسئله حق رأی و مشارکت سیاسی زنان، نخستین موضوع مهمی بود که زنان در مجلس به آن پرداخته‌اند. در این رابطه، مه‌رائگیز دولتشاهی به عنوان نخستین زنی که در پشت تریبون مجلس قرار گرفت، به دلیل حضور زنان در مجلس برای نخستین بار عنوان داشت:

درواقع، در مجلس بیست و یکم برای اولین دفعه مشروطیت ایران کامل شده [صحیح است]؛ یعنی نیم دیگر ملت ایران حق شرکت در سرنوشت خود را پیدا کرده‌اند.^۱

نکاتی که البته به شعاری بودن و تبلیغاتی بودن آنان نیز باید توجه نمود.

مسئله حق رأی زنان آن‌قدر دارای اهمیت بود^۲ که حتی پس از اجازه حق رأی به زنان افغانستان نیز مه‌رائگیز دولتشاهی در نطق قبیل از دستور خود اشاره داشت:

امروز که روز سازمان ملل متحد است، این فرصت استفاده کنم و از پشت تریبون مجلس ایران تبریکات صمیمانه زنان ایران و آزاد زنان و آزادمردان ایران را به ملت برادر و همکیش و همسایه خودمان به‌خصوص بانوان افغانستان تبریک بگویم [...]. در افغانستان زنان دارای حقوق مساوی و سیاسی شدند و برای اولین بار، چهار نفر بانوی افغانی به عضویت پارلمان افغانستان درآمدند. این باعث نهایت خوشوقتی ملت ایران و زنان ایران است.^۳

۱. همان جلسه.

۲. این امر تنها برای اقلیتی از زنان وابسته به دستگاه سیاسی رژیم، حائز اهمیت بود و نمی‌توان از آن به عنوان مطالبه اصلی زنان در حوزه سیاسی نام برد.

۳. مشروح مذاکرات مجلس، همان؛ جلسه ۲۰۶.

۱. همان؛ جلسه ۱۷.

۲. همانجا.

۳. همان؛ جلسه ۹۹.

۴. همان؛ جلسه ۲۱۲.

۵. همان؛ جلسه ۲۵۹.

آزادمردان بودند و اینک در حزب ایران نوین به فعالیت می‌پرداختند، مسئله اصلاح قانون خانواده را مطالبه‌های معرفی می‌نمودند که پیش از طرح در مجلس شورای ملی، در حزب ایران نوین بارها مورد طرح و بحث قرار گرفته بود. دولت‌شاهی در این زمینه اشاره داشت:

این، لایحه‌ای است که اساس آن برای حمایت و تحکیم خانواده تهیه شده؛ بنده وظیفه خودم می‌دانم که از آقایان همکاران محترم که در تمام مدت دو سال و اندی که مطالعه در اطراف این لایحه می‌شد، چه در مجلس و چه در حزب که با علاقه‌مندی کامل به این لایحه توجه داشتند، به خصوص تشکر کنم و این نکته را هم ناگفته نگذارم که سمینار زنان حزب ایران نوین یک قدم بسیار بزرگی از لحاظ پیش بردن این نوع مطالعات برداشته است.^۱

جهانبانی نیز عنوان داشت:

اولین بند از مرام‌نامه حزب ایران نوین مربوط به حمایت خانواده است و خوشبختانه امروز لایحه حمایت خانواده در دستور مجلس شورای ملی است.^۲

او در رابطه با نقش سمینار زنان حزب ایران نوین در رابطه با اصلاح قانون خانواده عنوان داشت:

در این سمینار بود که زنان حزب ایران نوین ضمن قطعنامه‌ای از دولت حزبی خود خواستار شدند که به منظور حمایت قانونی و عادلانه از کلیه افراد خانواده اعم از زن و مرد و فرزندان و دوام و تحکیم بیشتر خانواده، طرح‌های قانونی لازم را تدوین نموده و به مجلسین تقدیم دارند. اکنون وظیفه دارم به مناسبت آخرین شور این لایحه در مجلس شورای ملی به نمایندگی از طرف زنان مسلمان ایرانی از حزب ایران نوین و از فراکسیون پارلمانی و دولت حزبی و کمیسیون دادگستری مجلس شورای ملی و بانوان نمایندگان مجلس تشکر کنم. تصویب این لایحه که امید است به همت همکاران محترم صورت پذیرد و حمایت از زنان و مردان و فرزندان است، مثل تاج زیبایی بر تارک دوره بیست و یکم قانون‌گذاری خواهد درخشید. باشد که آیندگان در این باره بهتر قضاوت کنند.^۳

با تلاش زنان در مجلس، برگزاری سمینارهای زنان حزب ایران نوین که همگی در قالب طرح‌های اصلاحاتی محمدرضا پهلوی بر اساس فشارهای دموکراسی‌گرایانه آمریکا و غرب بود، «در آستانه پایان دوره بیست و یکم قانون‌گذاری، به لطف پروردگار و به عنایت خاصه شاهنشاه و به همت دولت و کوشش بی‌گیر نمایندگان محترم، یکی از پرازش‌ترین و مفیدترین لوایح یعنی لایحه حمایت خانواده به تصویب رسید و هفته گذشته برای اجرا به دولت ابلاغ گردید.^۴

در انتها نیز باید اشاره داشت، این اقدام مانند بسیاری دیگر از اعتراضات زنان وابسته به دربار در رابطه با مسئله حق رأی، عدم حضور زنان بر سر قبر رضا شاه در ۱۷ دی ۱۳۴۱ و اعتصاب عمومی ۴

۱. همان؛ جلسه ۳۲۲.

۲. همان؛ جلسه ۳۵۸.

۳. همانجا.

۴. همان؛ جلسه ۳۷۰.

جلسه سیزدهم مجلس در نطق خود از تأثیر قمارخانه‌ها در تخریب بنیاد خانواده سخن به میان آورد.^۱

ابتهجاس سمیعی نیز در این رابطه با تظلم‌خواهی زنان و مطالبات اجتماعی آن در قالب نامه‌نگاری به نمایندگان زن حاضر در مجلس اشاره داشت:

چند فقره شکایت است که از بانوان مظلوم ایران رسیده که حقوق‌شان تضییع می‌شود؛ مخصوصاً از لحاظ استحکام خانواده، بنده در این روز تاریخی تقاضا می‌کنم که جداً به عرایض این‌ها رسیدگی بشود و هم واقعاً لوایح و قوانینی تنظیم و تقدیم مجلس بشود که بیش از این حقوق زنان ایران تضییع نشود [...]. نمایندگان محترم مجلس شورای ملی است که اگر نکات مذکور را شایسته توجه دانستند، جوانب آن را بسنجند و راه‌های معقول و صحیحی برای تأمین حقوق زن در خانواده و استقلال اقتصادی زنان روستایی و موجبات پیشرفت فرهنگی آنان پیدا کنند.^۲

مهرانگیز دولت‌شاهی نیز از طرحی سخن به میان آورد که یک گروه از زنان با عنوان «جمعیت راه نو» در رابطه با حقوق اجتماعی زنان و حمایت از اطفال در قالب تدوین و اصلاح قانون خانواده به او نوشته بودند؛ او در نطق خود در مجلس در این رابطه عنوان داشت:

بنده امروز این طرح را تقدیم مجلس شورای ملی می‌کنم و تقاضا می‌کنم که به کمیسیون دادگستری ارجاع و به آن رسیدگی بشود.^۳

هم‌چنین او در روز حقوق بشر در نطق خود از «حقوق سیاسی زنان، [...]. وضع زن در قوانین خانواده، حداقل سن ازدواج و ثبت ازدواج و رضایت در ازدواج»^۴ سخن گفت و هدف کمیسیون وضع زنان سازمان ملل را «منع تبعیض درباره زنان»^۵ اعلام نمود.

دیگر نمایندگان زن حاضر در مجلس نیز هر کدام به طرح مباحثی در رابطه با بازنگری در قانون خانواده پرداختند و در نطق‌های خود از «تحکیم مبانی خانواده‌ها و جانب‌داری قانون از اساس مقدس خانواده»^۶ و «تصویب لوایحی [...]. در تحکیم مبانی خانواده و موقع و مقام زن ایرانی»^۷ سخن به میان آوردند.

نکته مهم در این زمینه، نقش حزب ایران نوین در رابطه با مسئله قانون خانواده است. نمایندگان چون شوکت‌الملک جهانبانی و مهرانگیز دولت‌شاهی که از زنان فعال در کنگره آزادگان و

۱. همان؛ جلسه ۱۳.

۲. همان؛ جلسه ۴۵.

۳. همانجا.

۴. همان؛ جلسه ۱۲۵.

۵. همان؛ جلسه ۱۵۶.

۶. همان؛ جلسه ۲۲۲.

۷. همان؛ جلسه ۳۳۰.

پهمن ماه ۱۳۴۱ برای حقوق اجتماعی زنان، همگی اعتراضاتی نمودین بود که در حقیقت «از حمایت کامل دولت» برخوردار بودند.^۱

نطق‌های زنان بر اساس دو نوع از مطالبات اجتماعی

نام زنان نماینده	مسئله بی‌سوادى زنان	مسئله قانون خانواده
جهانبانی	۲ نطق	۵ نطق
تربیت	۱ نطق	۳ نطق
سمیعی	۱ نطق	۲ نطق
پارسا	۱ نطق	به دلیل استعفا از نمایندگی، نطقی ندارد.
دولتشاهی	۱ نطق	۱ نطق
نفیسی	ندارد	ندارد

نتیجه

در زمانی که بحث انتخابات مجلس بیست و یکم در جریان بود، حزب جدیدالتأسیس ایران نوین به منظور به دست آوردن کرسی‌های بیشتر در مجلس و کنار زدن حزب مردم به عنوان رقیب خود درصدد برآمد با به راه انداختن تشکیلات آزادزنان و آزادمردان از وجود زنان در رأی‌گیری به نفع خود استفاده نماید. از آنجایی که در این زمان رژیم تقریباً بر اوضاع داخلی مسلط شده بود و در تلاش برای انجام کارهای تبلیغاتی در عرصه بین‌المللی و انعکاس گسترده آنان به نفع خود بود، این کار امکان‌پذیر می‌نمود. با تشکیل حزب ایران نوین توسط منصور، مسئله حضور سیاسی زنان مطرح شد. همان‌طور که از نام آن کنگره پیداست، هدف، آزادی زنان و تلاش برای مشارکت سیاسی آنان در راستای اهداف انقلاب سفید شاه و ملت که خود را در قالب طرحی که در راستای جلب نظر آمریکا نمایان می‌نمود، بوده است. بنابراین شش نفر از بانوان وارد مجلس شدند که برای اولین بار مطالبات زنان در مرکز قانون‌گذاری مطرح می‌شد. البته باید توجه داشت که مطالبات مطرح شده، مطالبات گروه اقلیتی از زنان بود که یا وابسته به رژیم بودند و یا تحت تأثیر اندیشه‌های لیبرال - دموکراسی در غرب. بررسی مطالبات آنان در مذاکرات مجلس، نشانگر آن است و این گروه از زنان، خواهان آزادی‌های بیشتر در زمینه سیاسی و اجتماعی و بحث سوادآموزی و آموزش و پرورش بوده‌اند. نگاهی به سخنرانی‌ها و نطق‌های قبل از دستور نمایندگان زن در مجلس بیست و یکم نشان می‌دهد که آنان به دنبال بازنگری در قانون خانواده بوده‌اند. نطق‌های بانوان نماینده نشان می‌دهد بیشتر درخواست آنان حول دو محور سوادآموزی زنان و حقوق خانواده است. مطالبات دیگری از

جمله قرارداد اختیاراتی برای زنان در زمینه سن ازدواج، ثبت ازدواج، رضایت در ازدواج و رفع تبعیض درباره زنان که به نوعی در راستای مدرنیزاسیون شدن ایران بر مبنای اهداف آمریکا بود، برای زنان مطرح بوده است. زنان نماینده در نهایت توانستند بنا بر درک خود یکی از «مهم‌ترین لوايح» را که لایحه حمایت از خانواده بود، به تصویب برسانند که در نظر آنان امتیاز مهمی در به نتیجه رسیدن حقوق زنان محسوب می‌شد.

۱. ساتاساریان، الیز، جنبش حقوق زنان در ایران، طغیان، افول، سرکوب از ۱۲۸۵ تا ۱۳۵۷، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، (تهران: اختران، ۱۳۸۴)؛ ص ۱۲۸.

کتابنامه

- آبادیان، حسین، دو دهه واپسین حکومت پهلوی (تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۷).
- بهزادی، علی، شبه خاطرات، ج ۳ (تهران: زرین، ۱۳۷۷).
- حسینی، حسین، حزب و توسعه سیاسی (تهران: آمن، ۱۳۷۸).
- خلجی، عباس، اصلاحات آمریکایی و قیام پانزده خرداد (تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱).
- ساناساریان، الیز، جنبش حقوق زنان در ایران، طغیان، افول، سرکوب از ۱۲۸۵ تا ۱۳۵۷، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، (تهران: اختران، ۱۳۸۴).
- طنوعی، محمود، رجال عصر پهلوی (تهران: البرز، ۱۳۷۳).
- مروارید، یونس، ادوار مجالس قانون‌گذاری در دوران مشروطیت، ج ۳ (تهران: نشر اوحدی، ۱۳۷۷).

اسناد و مطبوعات

زبان زنان، سال اول، ش: ۲۳ (۱۲ شعبان ۱۳۳۸ ه.ق).
 مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی.

